

Foki Ibolya:

Tisztújítási küzdelmek Nagykanizsán 1867–1868-ban

Nagykanizsát már a XIX. század első felében a Dunántúl egyik legfontosabb piacközpontjaként tartották számon, a Dél-Dunántúlon pedig Pécs mellett Kanizsa gazdasági vonzáskörzete ölelte fel a legnagyobb területet.¹ A kereskedelem legfőbb ágazatait kezdetben a gabona- és terménykereskedelem, az állatkereskedés, valamint a nyugati kézműipari termékek és az ún. gyarmatárúk közvetítő kereskedelme alkotta. Ezek az ágazatok később tovább szakosodtak, s miután az 1848/49-es polgári forradalom által megteremtett, feudális kötöttségektől mentes társadalmi-politikai viszonyok lehetővé tették a piaci törvények szabad érvényesülését, a fő vasúti vonalak kiépülésével elhárult minden akadály a sokoldalú, különböző szakágazatokkal rendelkező kereskedelem kibontakozása előtt. Az iparszerkezetet a kor viszonyainak megfelelően még sokáig a céhes ipar dominanciája jellemezte. A század közepétől azonban már többen próbálkoztak egyéni vállalkozásokkal, új iparágak jelentek meg, s kialakulóban volt egy városias igényeket kielégítő, szabadabb iparosréteg.² Ebből kifolyólag 1876-ban, amikor a Soproni Kereskedelmi és Ipar-kamara összeírásokat végeztetett, már a gazdasági élet ezen területe is meglehetősen differenciáltságot mutatott, hiszen 13 iparágban, 68 szakágazatban 362 ipari vállalkozót jegyeztek fel, akik 885 alkalmazottat foglalkoztattak.³ Az új gazdasági lehetőségek kihasználásához kellő pénzügyi háttérrel biztosították az egymás után létrejövő bankok és pénzintézetek. A modern polgári állam kiépülő intézményrendszerének keretei között a termény- és állatkereskedelem, valamint a közvetítő kereskedelem révén a korábbi évtizedekben felhalmozódott tőkeerő, Nagykanizsa kedvező földrajzi adottságaira alapozva, lehetővé tette a város gazdasági életének az 1860–1870-es években meginduló felvirágzását, az ún. „aranykor”⁴ beköszöntét.

Mindennek jeleit azonban tárgyalt korszakunk idején, az 1860-as évek elején-közepén, a városban élő, egyszerű kanizsai polgár még alig érezkelhette. Őt a hétköznapi élet mindennapos gondjai nyomasztották, s ha kilépett az utcára egy tipikus vidéki város képe tárult elébe. Az utcákat por és sár lepte, gondozatlan járdák, fedetlen árkok nehezítették a közlekedést. Ezzel kapcsolatban a kanizsaiak még egy gúnyverset is faragtak, most ebből idézünk: „... Nagykanizsán nagy a por / Nagyban nyeljük mindenkor. / Egyszer még majd megérjük / Szóda-

vízzel keverjük / Valamint a drága bort, / Úgy a kanizsai port. ...”⁵ Sok helyen az utcára kivezetett kályhacsövek ontották a füstöt és a szennyet,⁶ a közvilágítás helyzetét pedig a Zala-Somogyi Közlöny az alábbi szavakkal kommentálja: „Múlt hó 28-án hajnalban villám és dörgés közt mogyoró nagyságú jégeső látogatott meg bennünket, mely oly bőségben hullott, hogy felhőszakadásnak is beillett volna ... A földet rendítő vihar után utcáink portól és sártól úgy megtisztultak, hogy rég nem láttuk városunkat oly tisztán mind azon nap, melyen az elmulasztottat a természet tett[e] jóvá. Másképp van ez utcai lámpáinkkal, igaz, hogy vissza sem emlékszünk, mikor voltak meggyújtva. De hiszen kár is lett volna velők vesződni, mivel az ujnyi vastag piszok miatt üveg oldalain a nap erős sugarai sem hatolhatnak át. Hogy hatolhasson – ez olcsó petróleum világítási időben – a pislogó olajmécs? – Ez újból egy tündöklő képe városunknak.”⁷ Annak ellenére, hogy a város tágas piaccal rendelkezett, a kofák a városháza előtti járdán árulták a zsíros húst és a szalonját. A járókelő lépten-nyomon ládába, hordókba, szemétkupacokba botlott,⁸ a házakról hiányoztak a házzszámok, a közterületeket oly mértékben elárasztották a koldusok, hogy az már a közbiztonságot veszélyeztette.⁹ Bár 1898 előtt is létezett már a városban szépítő választmány, a város csinosítása, szebbé tétele, az utcák rendezése, a városias külső kialakítása iránti igény az 1860-as évektől kezdődően már határozott törekvésekben öltött testet. A szigorú építési rendszabályok és más intézkedések e tekintetben hamarosan meghozták a maguk eredményét.

A belső urbanizációs folyamat lezajlásának mikéntje, lassúsága vagy gyorsasága nagymértékben függött a helyi polgárság érdekcsoportjainak aktivitásától, s a város általuk választott vezető testületeinek tevékenységétől. Az 1898/49-es forradalom és szabadságharc leverése után először 1861-ben nyílt lehetőség a tisztviselők szabad választására. Az alkotmányos korszak rövid fennállása alatt az új városi tisztikarok alighogy átvették az ügyek irányítását, amikor az uralkodó az országgyűlés 1861. augusztus 22-én bekövetkezett feloszlása után nemsokára – 1861. november 5-én – a megyei és községi helyhatóságok működését is felfüggesztette. Ezt követően ismét a főispáni helytartók kezébe került a megyék fölötti teljhatalom, a hivatali állásokat kinevezés útján töltötték be.¹⁰ A tisztségviselők kandidálásakor a

községek lakosai vagy azok képviselői számára általában biztosítottak valamilyen lehetőséget a véleménynyilvánításra, a jelöltekkel kapcsolatos javaslatlételre. A végső döntést azonban „természetesen” a megye, illetve a főispán hozta meg.¹¹ Az újonnan életbe léptetett rendszert provizórikus, azaz ideiglenes jellegűnek szánták. Várható volt, hogy a Magyarország és Ausztria közötti alapvető közjogi problémák előleges megvitatása után a kiegyezési tárgyalásokat újból megindítják. A rendszer átmeneti jellege azonban önmagában is számos problémát vetett fel, amely mindenképp a törvények alkalmazásában mutatkozott meg. Az 1848 előtti magyar jogrendszer már nem mindenben tudott megfelelni a modern polgári kor követelményeinek. Az új törvények meghozatalát pedig – működő magyar parlament hiányában – az Ausztria és Magyarország közötti meg egyezés létrejötte utáni időszakra kellett halasztani. Ebből kifolyólag a hazai közigazgatás és igazságszolgáltatás gyakorlata részben a birodalmi törvényeket, részben az 1861-es Országbírói Értekezlet által létrehozott „Ideiglenes törvénykezési szabályok”-at, bizonyos vonatkozásokban pedig az 1848 előtti törvényeket tekintette irányadónak.¹² A provizórium ideiglenes jellegéből fakadóan ezekben az években sem történt meg a községi közigazgatás Magyarországon belüli, egységes rendszerének kialakítása. (Erre majd csak az 1871-es községi törvény megszületésekor kerül sor.) A helyzetet csak bonyolította a mezővárosok jogállásának rendezetlensége.

Ezeknek az éveknek a bizonytalansága a közigazgatás és igazságszolgáltatás menetében számos fennakadást okozott. Romlott a közbiztonság, napirenden voltak az erőszakos adóbehajtások, virárgzott a korrupció, a bírósági eljárás vontatottan haladt, az árva- és gyámügyek ellátása késedelmet szenvedett. Hiányoztak a szükséges törvények, az alkalmazott tisztviselők szaktudása és magatartása sok esetben kívánnivalókat hagyott maga után. Tudták, hogy a konszolidálatlan politikai viszonyok közepette állásukat könnyen elveszíthetik, így hivatali kötelességeik teljesítésekor mindig gondolniuk kellett a bármikor bekövetkezhető változásokra.¹³

Az előbb vázolt folyamatok talán választ adnak arra a kérdésre, hogy az 1860-as évek elején a kanizsai közállapotok és városkép miért keltették az ide betérő idegenben azt a benyomást, hogy a város gazdátlan és senkinek sem kell felelősséget vállalni a fellelhető hiányosságokért. Az elhanyagoltság, a törődés nélkülözése helyi szinten tükrözte az ország korabeli közállapotait, s ez valószínűleg nem egyedül kanizsai sajátosságként jelentkezett.

A provizórium idején működő városi magisztrátust – Wlassics Antal városbíróval az élen – 1862. május 14-én iktatták be hivatalába. A tisztikar munkája megkezdésekor máris számtalan nehézséggel találta magát szembe. A helybeli cs. kir. adóhivatal ugyanis még az év

végén (1862. december 15-én) átadta a városnak az adóügyek kezelését. Rögtön kiderült azonban, hogy az ezzel kapcsolatos nyilvántartások nincsenek pontosan vezetve. Az adózók neveit és az egyes jövedelemforrások után általuk fizetendő adónemeket összekeverték, az azonos vagy hasonló nevűek közül sokan más tulajdonos birtoka után rótták le az adót, ennél fogva a hátralékot is hibásan tüntették föl. Elképzelhető, hogy ilyen körülmények között milyen ellenállásba ütközött az adók beszedése és mennyi gondot okozott az ezzel kapcsolatos konfliktusok kezelése, hiszen a katonai erő kíséretében megjelenő végrehajtó sok esetben a más tulajdonos birtoka után fizetendő összeget hajtotta be a zűrzavaros viszonyok áldozatává vált adóalanyon.¹⁴

Az adóügyek rendbehozatala mellett még számos más, sok vesződéssel járó problémával kellett a városi tisztikarnak megküzdenie. A községi számadásokat 1851-ig visszamenőleg senki nem vizsgálta meg, így a községi pótdadó felhasználásáról sem tudtak számot adni. Hiányoztak az árvavagyonról vezetett számadások is. A katonatiszti szállásokért a kincstár által fizetett térítés nem állt arányban a helyi lakberek emelkedésével, így a város számára ez jókora pluszkiadást jelentett, az érintett háztulajdonosok pedig jogosan követelték az átlagos kanizsai lakbérnek megfelelő összeget.¹⁵ Mindezen visszasságok felháborították a lassan öntudatra ébredő városi polgárságot, amely nemcsak a fenti ügyek elintézését kérte számon a város vezetésétől, hanem a vasútépítés során kisajátított földek kárpótlásával, egyes befolyó jövedelmek kezelésével és más tisztázatlan pénzügyekkel kapcsolatosan is vizsgálatot követelt. Többen a kiadásokat növelő városi törvényszék megszüntetéséért indítottak mozgalmat. A támadások célpontjává mindenképp a városbíró, Wlassics Antal személye vált. A város vagyonának hűtlen kezelésével, korrupcióval, uzsoraüzéssel vádolták. A cél ekkor már az egész tisztikar eltávolítása volt. Ennek érdekében 1865-ben több folyamodványt intéztek a kancelláriához és a helytartótanácshoz, sőt egyes kiskanizsai lakosok az egyik hangadó nagykanizsai polgár vezetésével legfelsőbb kihallgatás reményében még Bécsbe is elmentek, de nem sikerült a király színe elé jutniuk. Mindennek végeredménye az lett, hogy 1865 augusztusában a megye először saját indíttatásából, utána pedig 1865 novemberében a helytartótanács utasítására vizsgálatot rendelt el az ügyben. A kiküldött vizsgálóbizottság – bár bizonyos panaszok jogosságát elismerte – a városbíró és a tisztikart egyik esetben sem marasztalta el, a felhozott vádak pedig alaptalannak minősítette. A meghallgatott kanizsaiak a város vezetőségének eltávolítását indítványozták és a hivatali állások választás útján való betöltését javasolták. Kérelmük előadásakor a lakosság és a tisztikar közötti bizalom teljes hiányára hivatkoztak.¹⁶ Mindennek Wlassics Antal városbíró is tudatában volt, hiszen a megyei kiküldöttekhez 1865. augusztus 12-én benyújtott

nyilatkozatában a következőket írta: „... N[agy]- és Kiskanizsán, különösen az alsóbb néposztályban, az előljárási iránti bizalom nagymértékben megingattatván, az engedelmség majdnem hogy tökéletesen meglazult elannyira, hogy a nép kötelmeinek teljesítését megtagadván, még az 1865. évi adóelőírás eszközölhetése végett bemutatni kellő adókönyvecskéit sem akarja behozni, és az országfejedelmi adón kívül minden egyéb tartozásait, ú[gy]m[int] pótlékoknak, legelőbbernek és tisztii szálláspénzeknek befizetését végképpen megtagadta...”¹⁷ Nem sokkal ezután beadta lemondását,¹⁸ hivatalából azonban ekkor még nem mentették fel. Erre csak a második vizsgálóbizottság kiküldése után, 1865 novemberében került sor, amikor a városi kapitánnyal együtt megvált tisztségétől.¹⁹ Még ugyanebben az évben lemondott a főjegyző és a városi kamarás is.²⁰

Wlassics bíró örökébe Babóchay János, Kanizsa 1861-ben megválasztott városbírája lépett,²¹ akinek személyében a megye vezetősége garanciát látott a felizgatott kedélyek lecsillapítására, a panaszok orvoslására, a város életében egy nyugalmasabb időszak bekövetkezésére. A városi polgárság akaratának bizonyos fokú érvényre juttatása és az 1861. évi városbíró kinevezése már az idők változását jelezte. Országszerte megerősödött az önkormányzatért, a községi előljárók szabad választásáért folytatott küzdelem, amely nem egyszer már a helyi lakosság jelöltjeinek győzelmével végződött. Kanizsához hasonlóan másutt is követelték a számadások felülvizsgálatát. A Bach-korszakot kiszolgáló hivatali személyzethez viszonyítva a provizórium idején tisztséget vállalók kormányhűségében sem lehetett már annyira megbízni.²² A rendszer átmeneti jellegéből adódóan egyik oldalon sem akarták magukat szilárdan elkötelezni, inkább a kivárási taktikáját választották.

A várakozás nem volt hiábavaló, hiszen 1865. december 10-én újból összeült a magyar országgyűlés, s ezt követően a kiegyezési tárgyalások menetében jelentős előrehaladás mutatkozott. Az országgyűlést megnyitó trónbeszédre adott képviselőházi válaszfelirat egyéb közjogi kérdések rendezése mellett a törvényhatóságok jogainak visszaállítását is követelte.²³ Az uralkodó 1867. február 17-én kinevezte Andrássy Gyulát miniszterelnökké, létrejött a felelős magyar kormány, megindulhatott a törvényalkotás folyamata, s így remélhető, hogy a helyi önkormányzatok egységes rendezését biztosító jogszabályok is hamarosan megszületnek.

Addig azonban néhány évnek még el kellett telnie,²⁴ így a kiegyezés utáni első tisztújítást a megyékben az 1861-ben választott bizottmányi tagok bonyolították le. A városokban viszont az 1848. évi XXIII–XXIV. törvénycikk alkalmazásával, népképviselési alapon hozták létre az új képviselőtestületet és tisztkart.²⁵ Az 1848. évi XXIII. törvénycikk a szabad királyi városok jogállásáról rendelkezett. A városokat a lakosság száma alap-

ján a kis-, közép- vagy nagyvárosok közé sorolta. Meghatározta a választók körét, szabályozta a tisztújítást és képviselőválasztást, intézkedett a tanácsulésekről és közgyűlésekről. Mindennek azért volt nagy jelentősége, mert a következő, azaz 1848. évi XXIV. tc. kiterjesztette az előbbi törvénycikk hatályát azokra a községekre is, amelyek „első bírósági hatósággal ellátott rendezett tanácscsal vagy már bírnak, vagy ennek utána fognak a megyék meghallgatása mellett a minisztérium javaslatára, őfelsége, illetőleg a királyi helytartó által felruházatni.”²⁶ Zalában Zalaegerszeg, Keszthely és Sümeg tanácsa is ilyennek tekintette magát és a tisztújítást is ennek megfelelően tartotta meg.²⁷

Nagykanizsa nem sokkal az alkotmányos korszak beköszönte után, 1867 tavaszán Szapáry Géza főispán látogatására készült. A város 1867. április 23-án 60 személyes ünnepi ebédet adott tiszteletére, amelyen többek között az eddig hivatalban lévő tanács és a polgári egyesület is képviseltette magát. A tisztújítás itt is küszöbön állt, ezért nyilván nem véletlen, hogy a városbírói posztra pályázni kívánó Halvax József is – ekkor még a polgári egyesület elnökeként – részt vett a fogadáson.²⁸ Wlassics Antal városbíró 1865 novemberében bekövetkezett lemondása óta alig másfél év telt el. Jelenleg rendelkezésre álló forrásaink nem beszélnek arról, hogy a Babóchay János kinevezését megelőző időszakhoz hasonló támadások érték volna a város vezetését. Úgy tűnik, hogy a kedélyek lehiggadtak, nagyobb belső megzavartatás nem zavarta meg a város életét. A közelgő tisztújítás alkalmával azonban ismét napirendre került a városi törvényszék ügye, amelynek szükségességét már a Wlassics-féle tisztikar elleni megmozdulások idején is megkérdőjelezte a polgárság egy része. Fő kifogásként az hangzott el, hogy a város a községi pótdadók által már amúgy is túl van terhelve, a törvényszék működtetése pedig csak többletkiadást okoz.²⁹ Ellenérvként azt hozták fel, hogy olyan jelentős kereskedelmi kapcsolatokkal és fontos vasúti összeköttetésekkel rendelkező város, mint Nagykanizsa, amely mindemellett 14000 főnyi³⁰ lakossággal bír, nem maradhat törvényszék nélkül. Kifejtették, hogy a kereskedelmi és váltóügyek intézése nem nélkülözheti ezen intézményt, ezenkívül hivatkoztak arra, hogy a városi tanács már 1848 előtt is gyakorolta polgárai fölött az első folyamodású bíróság jogát. Az 1865-ben kiküldött megyei vizsgálóbizottság ez utóbbi álláspontot támogatta és a vizsgálat eredményéről készített összefoglaló jelentésében a kanizsai városi törvényszék fenntartását javasolta.³¹

Az ezzel összefüggő véleménykülönbségek 1865 után sem szűntek meg és az 1867-es tisztújítás idején még mindig megosztották a város lakosságát. A törvényszék sorsáról pedig még a tisztújítás előtt kellett volna dönteni, mert ennek további léte vagy nemléte meghatározta a tisztújítás lebonyolításának mikéntjét. Ha ugyanis a tisztújítást – a többi zalai városhoz hasonlóan – az 1848.

évi XXIII–XXIV. törvénycikk értelmében az első folyamodású bírósággal ellátott, rendezett tanácsú városok mintájára akarták végrehajtani, akkor – tekintetbe véve az 1861-es „Ideiglenes törvénykezési szabályok” előírásait³² – a tanácsba legalább három olyan törvénytudó tagot kellett választani, akik a törvényszék ítélethozatalainál közreműködnek. A szabad királyi és rendezett tanácsú városok tisztújítására vonatkozóan a képviselőház 1867. március 8-i határozata kimondta, hogy az új választások előkészületeit az 1861. évi városi képviselő-testületek tagjainak kell megtenni, akiket az eddig hivatalban lévő polgármesterek, illetve városbírák és kapitányok hívnak össze.³³ Forrásaink hiányossága miatt a nagykanizsai választási előkészületekről nem tudunk részletesen beszámolni, annyi azonban ismeretes, hogy a választók előzetes összeírása itt is megtörtént, és az 1861. évi képviselő-testületi tagok Tóth Lajos ügyvédet bízták meg a választás körüli elnöki teendőkkel.³⁴ Az is egyértelmű volt, hogy a tisztújítást Kanizsán is a már többször említett 1848-as törvénycikkek alapján tartják meg. A törvényszék fennmaradásáról folytatott vitában azonban mindeközéig nem sikerült egyezsége jutni. Ilyen előzmények után tüzték ki 1867. június 6-ra a választás napját.

Ennek a napnak reggelén a választópolgárok a rangos események hagyományos színhelyén, a Zöldfa vendéglőben gyülekeztek, de – amint a tisztújítást megyei kiküldöttként felügyelő Barcza Sándor első alispán jelentéséből megtudjuk – nem jelentek meg túl nagy számban. Akik viszont eljöttek, azoknak jó része Kiskánizsáról érkezett, társadalmi hovatartozását tekintve pedig földműveléssel foglalkozott. A választást az 1848. évi XXIII. törvénycikk utasításai szerint a szavazatszedő és kijelölő bizottság titkos szavazás útján való összeállításával kellett kezdeni. A két bizottság létrehozását azonban már rögtön a tisztújítás kezdetén hátráltatta, hogy a jelenlévők többsége felkiáltással akart bírót választani. Miután az alispán felvilágosította őket a törvény előírásairól, megalakították a szavazatszedő bizottságot. A kijelölő bizottság esetében viszont több mint 80 kiskánizsai polgár ugyanazon a papíron, tehát nem titkosan, adta le szavazatát. Az alispán ezt a szavazást megsemmisítette, és csak a másodszori szavazás után jött létre mindkét bizottság. Ezután a választás útján betöltendő városi hivatalokra való kijelölés procedúrája következett volna. Azonban javaslatának megtétele végett alighogy félrevonult az illetékes bizottság, máris félbehagyta munkálatait, mivel a tanácsba nem három, hanem csak egy törvénytudó tanácsost akart jelölni. Ezt követően Barcza Sándor alispán felhívta rá a figyelmet, hogy Kanizsa rendezett tanácsú város lévén, a tisztújítást az 1848. évi XXIII. törvénycikk alapján kell megtartani, a választópolgárság ettől nem térhet el. Majd megmagyarázva a rendezett tanácsú város és az egyéb községek közti különbséget emlékeztetett rá, hogy az

„Ideiglenes törvénykezési szabályok” vonatkozó paragrafus szerint a tanácsban legalább három törvénytudó tanácsosnak kell részt vennie. Hiába próbálta azonban minderről a választóközönséget meggyőzni, az értelmiség jelenlévő képviselői kivételével a többség kitartott eredeti elhatározása mellett és megtagadta a kellő számú törvénytudó tanácsos megválasztását. Ezek után, mivel a tisztújítást a megkezdett alapon – az 1848. évi XXIII. törvénycikk értelmében – folytatni nem lehetett, az alispán a választógyűlést feloszlatta és a város aznap reggel lemondott tisztikarát, további intézkedésig, hivatalába visszahelyezte. A megye számára készített összefoglaló jelentésében síkraszállt a kanizsai városi törvényszék fenntartása mellett, de ugyanakkor egyetértett a város azon kérésével, hogy ne egyedül kelljen a törvényszék működtetésével kapcsolatos összes költséget fedeznie. Nyíltan kifejtette azon véleményét, hogy a tisztújítás sikertelenségét a kiskánizsaiak magatartása okozta és a további konfliktusok megelőzése érdekében a két Kanizsa szétválasztását javasolta. Indoklásképpen előadta, hogy mivel „a kiskánizsaiak is kötelesek lévén a városi pótlékhoz járulni, ezek állandóan ellenszegülni fognak minden olyan, különben Kanizsa város jóléte, felvirágzása és előrehaladására szolgáló intézkedéseknek, melyek költséggel járnak, de amelyekben ők saját, közvetlen érdeküket és hasznukat nem találják fel.”³⁵ Elemzése összecseng a Zala-Somogyi Közlöny egykorú tudósításával, amely ugyancsak kemény kritikával illette a kiskánizsaiakat.³⁶

Az 1867. június 17-i megyei közgyűlés a város kereskedelmi forgalmára és népességének nagyságára hivatkozva ugyancsak a törvényszék fennmaradása mellett foglalt állást, egyúttal rámutatott arra, hogy a köztörvényhatóságok visszaállításakor az első folyamodású bírósággal ellátott, rendezett tanácsú városok számára kiállításba helyezett állami segély az ezzel kapcsolatos költségeket lényegesen csökkentheti. A segély folyósítása érdekében még ugyanezen közgyűlésből kérvényt intéztek a belügy- és az igazságügy-minisztériumhoz. Ez utóbbihoz küldött folyamodványban is hangsúlyozták a városnak a közvetítő kereskedelemben játszott óriási szerepét, a Bécs, Fiume és Trieszt felé irányuló áruforgalmat, a stájerországi, olaszországi és gyarmati áruk behozatalát, a nyugati államok termékeinek az ország belsejébe, valamint Olaszország, Horvátország, Dalmácia, Fiume és a tengerpart felé való szállítását. Kiemelték a városi törvényszék és egy hamarosan felállítandó kereskedelmi törvényszék fontosságát. A községi pótdadó nagyságát, a katonai beszállásolással járó kiadásokat, a katonatiszti szállásbérért fizetett összegeket tekintve a megye indokoltnak tartotta Kanizsa számára a törvénykezési költségek fedezéséhez szükséges segély kiutalását. A kérvény elküldésével egyidejűleg utasította a várost, hogy a törvényszék megtartása melletti szempontokat figyelembe véve a tisztújítást a jelenlegi szervezeti

keretek között, három törvénytudó tanácsos jelölésével tartásuk meg.³⁷ Mindennek előkészítésével az illetékes járási főszolgabíró bízta meg. Időközben egy ironikus hangú újságcikk felháborodva maga a hivatalába ideiglenesen visszahelyezett tisztikar is sürgette a mielőbbi tisztújítást.³⁸

A megye határozata értelmében összehívott, választást előkészítő értekezleten azonban hiába érvelt Martinovics Károly főszolgabíró a megye álláspontja mellett, a jelenlévők többsége ezúttal is kijelentette, hogy nem akar első folyamodású bírósággal rendelkező városi tanácsot és két törvénytudó tanácsosnál többet nem hajlandó választani. A törvényszéket ellenzők tábora ezek után – törvényi előírásokat, megyei határozatot figyelmen kívül hagyva – úgy döntött, hogy saját kezébe veszi az események irányítását. Az 1867. augusztus 1-jei képviselő-testületi ülés után Halvax József vezetésével többen visszamaradtak a tanácssteremben, s a városbíró és a tisztviselőket durva hangnemben hivataluk letételére és a városháza elhagyására szólították fel. Majd közölték, hogy augusztus 1-től betiltják a törvényszéki tisztviselők fizetését. A hatalmat természetesen ily módon nem tudták megszerezni, az incidens miatt a főszolgabíró azonnal vizsgálatot rendelt el ellenük. Ambícióik határozottságát mutatja azonban, hogy a törvényszék megszüntetése érdekében még a kormányhoz is menesztettek egy küldöttséget.³⁹

A törvényszék megtartását akarók pozícióit erősítette, hogy 1867 augusztusában megérkezett a belügyminisztériumtól az értesítés, amelyben kilátásba helyezte a város számára a törvénykezési költségek megtérítését. Ennek nyomán a megye úgy döntött, hogy a kanizsai tisztújítást egyelőre elhalasztja és a minisztérium által folyósítandó segélyösszeg nagyságának ismeretében határoznak majd arról, hogy hány bírói és hány egyéb hivatalnoki állást rendszeresítenek a törvényszéknél.⁴⁰ Mivel azonban a belügyminisztérium egy későbbi leiratában a tisztújítás eddigi alapon történő, mielőbbi megtartását sürgette és az új tisztikartól és képviselő-testülettől várta a városi törvényszék tartásából eredő többletkiadások kimutatásának a felterjesztését,⁴¹ a választások lebonyolításával tovább már nem lehetett várni. Az újabb időpontot 1868. január 30-ra tűzték ki. A tisztújítás előkészítésében ismét az 1861-es képviselő-testületi tagok működtek közre. 1868. január 4-ei ülésükön a választás elnöki teendőivel Hegedüs József ügyvédet bízták meg, majd bizottságokat küldtek ki a választópolgárok újbóli összeírására, amit mindenekelőtt az izraelita polgárok időközben elismert polgári és politikai egyenjogúsítása tett szükségessé.⁴²

Annak ellenére, hogy a belügyminisztérium megígérte a törvényszék tartásából eredő többletköltségek fedezéséhez való hozzájárulást, a törvényszéket ellenzők tábora a városi terhek csökkentésének hangoztatásával még mindig a törvénykezési autonómia megszüntetésé-

ért lépett fel. Az értelmiség és a polgárság vagyonszám képviselői viszont, akik a közszéki terhek nagyobbik részét viselték, a törvényszék létét a város jövőbeni fejlődése szempontjából elengedhetetlen feltételnek tekintették.⁴³

A választás napján, 1868. január 30-a reggelén ugyancsak a Zöldfa vendéglő felé igyekezett a polgárság. Egy részük „Éljen Halvax József városbíránk!” kiáltásokkal haladt a tisztújítás színhelyére. A másik jelöltnek, Albanich Flórián pékmesternek szintén megvolt a maga tábora. A gyűlést a vendéglő nagytermében Hegedüs József választási elnök nyitotta meg. Ezután Babóchay János városbíró az 1867. június 17-én hivatalába ideiglenesen visszahelyezett tisztikar nevében a több mint 1000 főnyi hallgatóság előtt megköszönte a bizalmat, és a város kulcsait és pecsétjét átadva, a tisztikarral együtt letette hivatalát. Ezt követően már a választás módjának eldöntésekor olyan nézetkülönbségek keletkeztek és akkora zűrzavar támadt, hogy a választási elnök csak nagy nehézségek árán érthette el, hogy a törvény előírásai értelmében egy kandidáló és szavazatszedő bizotmányt válasszanak. A kedélyeket csak lassan tudták lecsillapítani, mindeközben beesteledett, s így a tényleges tisztújítást másnapra halasztották. Január 31-én a megye kiküldöttjeként ismét Barcza Sándor első alispán jelent meg a helyszínen. A választási csatározás az előző naphoz hasonló légkörben folyt, a zaj és a lárma egyre nőtt a két párt hívei között. Az egyik felszólalás után a megyei főcsendbiztos és a pandúrok segítségét kellett kérni a komolyabb összetűzés megakadályozására. A déli órákra a kiskanizsaiak hathatós közreműködésével sikerült Halvax Józsefet városbíróvá, Cséry Istvánt pedig főjegyzővé megválasztani. Időközben a szükséges három törvénytudó tanácsos közül kettőt már szintén megválasztottak. Ezek azonban, mikor megtudták, hogy ki lesz a városbíró és a főjegyző, azonnal lemondtak még el sem foglalt hivatalukról. Ezután a kandidáló bizotmány nem tudott egyetlen jelöltet sem állítani a törvénytudó tanácsosi helyekre, mert a szóba jöhető nagykanizsai jelöltek és az értelmiség képviselői kijelentették, hogy a kiskanizsaiak nagy többsége által hatalomra juttatott városbíróval és főjegyzővel nem kívánnak együtt dolgozni. Különösen ez utóbbi személyét kifogásolták. Barcza Sándor alispán ezután nem tudott mást tenni, mint a gyűlést felfüggesztette és a város ügyeinek vitelét ideiglenesen Halvax József-re és három tanácsosra bízta.⁴⁴

Így a városi tisztújítás ismét meghiúsult. A megyei közgyűlés számára készített jelentésében a sikertelen tisztújítás okait taglalva, az alispán a következőket jegyezte meg: „... Az egyesített Nagy- és Kiskanizsa városban a jelen viszonyok fennmaradásáig tisztújítást sikerrel tartani és a törvényes állapotot helyreállítani lehet[et]len, lehet[et]len azért, mert az egyesített községek érdekei ellentétesek. Míg Kiskanizsa lakosai nagyobb-

részt földművesek, Nagykanizsa élénk, felvirágzásnak indult és szép jövővel kecsegtető kereskedőváros, mely a fekvése, érdeke és hivatása által parancsolt intézkedések megtételében Kiskanizsa ellenkező érdekei által folytonosan hátráltatva lévén, emelkedésében gátoltatik, s nem tarthat lépést az ipar és kereskedelem nagymérvű haladásával. Ezen ellentétes érdekek gátolják meg az egyetértést ... ez okozta, hogy Kanizsán 8 hónapig provizórium, s jelenleg interregnum van akkor, midőn az egész ország már rég az alkotmányos intézmények áldásainak örvend.⁴⁵ Az említett ellentétek megszüntetésére Barcza Sándor alispán más megoldást nem látott, mint Kiskanizsa és Nagykanizsa külön-külön községgé való alakulását. Javaslatát az 1868. február 3-i megyei közgyűlés elfogadta és kimondta a két városrész közigazgatási és igazságszolgáltatási szétválasztását. Indoklással azt hozták fel, hogy Nagy- és Kiskanizsa egyesült városban a törvényes és alkotmányos állapotot másféleképp helyreállítani nem lehet. A határozat szerint Nagykanizsa ezentúl is rendezett tanácsú városként működik, Kiskanizsa pedig, amely amúgy is a rendezett tanács és a törvényszék megszüntetését óhajtotta, egyszerű községként választja meg előljáróit.⁴⁶ Ezek után tehát most már két külön tisztikart kellett felállítani.

A nagykanizsaiak 1868. február 13-án kezdték meg – most már harmadszorra – a választási előmunkálatokat. Tóth Lajos ügyvéd választási elnökké történt megválasztása után megállapodtak a létrehozandó hivatalokban, eldöntötték, hogy polgármestere és városbírája is lesz a városnak. Az előkészületek azonban most sem zajlottak le minden incidens nélkül. Még mindig akadt, aki a kiskanizsaiak bevonását követelte és a jelöltek személyéről is sokat egyezkedtek. A 81 városi képviselő kijelölésénél pedig mindenki saját magát, családtagjait vagy barátait akarta bejuttatni. Akadt olyan kereskedőcég, ahonnan három jelöltet állítottak, az értelmiség tagjai közül viszont aránylag kevesen kerültek fel a listára.⁴⁷

A tisztújítás – most már Kiskanizsa nélkül – 1868. február 18-án⁴⁸ történt meg. A választás reggel 9 órakor kezdődött, előtte istentiszteletet tartottak a városi templomban. Barcza Sándor alispán üdvözlő szavai után először a szavazatszedő és jelölő bizottsmányokat állították föl. Az előzetes értekezletek eredményeként ezután már gyorsan haladt a választás és végre megalakulhatott a város tisztikara.⁴⁹

Nagykanizsa első polgármestere Halvax József, német nemzetiségű cipészmeister lett, aki 1836-ban került Nagykanizsára Németújvárról.⁵⁰ Megválasztása előtt a polgári egyesület elnökeként tevékenykedett és aktívan kivette részét az eddigi időszak választási csatározásaiból. A városi törvényszék megszüntetését követelők fő hangadói közé tartozott, támogatói egyrészt a nagykanizsai iparosok és a kispolgári réteg képviselői, másrészt a kiskanizsai földművesek közül kerültek ki. 1868. január

31-i „ideiglenes” hatalomra jutását ez utóbbiaknak köszönhette. Február 18-i győzelme viszont azt bizonyítja, hogy a nagykanizsaiak közül is sok választópolgár bizalmát élvezte.

Városbírónak Gózony Ferencet választották. Munkájukat két jegyző, két törvénytudó tanácsos (az egyik a főjegyző), négy közigazgatási és egy rendőri tanácsos segítette. A képviselőválasztásnál a rend felbomlott, mert sokan megszegtek a jelöltekre vonatkozó előzetes megállapodásokat. A zavar és zajongás közepette nem sikerült megvalósítani a titkos szavazást, így a választópolgárok felkiáltással juttatták be jelöltjeiket a képviselő-testületbe. A választás ezen módját a Zala-Somogyi Közlöny erősen kritizálta. A lapban közölt tudósítás szerint „sokan kimaradtak, kiket általánosan akartak, mások ismét becsúsztak, kiknek az asztalhoz közel álló, egy-két úriember kedvezett”.⁵¹ Az értelmiség ugyancsak bírálta az eljárást, mivel úgy érezte, hogy a képviselő-testületben nincs kellő arányban jelen. A 81 tagú testületbe végül is 38 földműves- és mesterembert, 29 kereskedőt és 14 értelmiségit választottak. Az izraeliták közül 34-en kerültek be, így máris gyakorolhatták frissen megszerzett polgári jogaikat.⁵² A sokat vitatott városi törvényszék fennmaradt, a belügyminisztérium rendszeres segéllyel járult hozzá a fenntartásával járó költségek fedezéséhez.⁵³ Az elkövetkező években a közigazgatás és igazságszolgáltatás szétválasztása során megalkotott törvények e tekintetben azonban hamarosan új helyzetet eredményeztek.

Kiskanizsa 1868. március 8-án szintén megválasztotta a maga tisztviselőit.⁵⁴

A helyi választások eredményes befejezésével a két városrész történetében lezárult egy küzdelmekkel, pártoskodással és ellentétekkel teli korszak. Kiskanizsa tovább őrizte a maga paraszti életformáját és hagyományait. Nagykanizsa tőkeerős kereskedőrétege viszont – kihasználva a város földrajzi adottságainak a vasúti összeköttetések által megsokszorozott előnyeit – vállalkozó szelleme, mozgékonyasága, minden új iránt való fogékonysága, utazásai és kapcsolatai által kialakult széles látóköre révén egész más értékeket közvetített a helyi polgárság számára, mint amelyeket Kiskanizsa zártabb világa, a változásokhoz lassabban alkalmazkodó földművelő népessége magáévá tudott tenni. A különböző értékrendek, a mentalitásbeli különbségek az 1867–1868. évi tisztújításkor, a törvényszékkel kapcsolatos vita alkalmával jól nyomon követhetők. Az ellentétek gyökerei valahol ezekben keresendők. A tisztújítások lebonyolítása után a két település egyelőre járta a maga útját – az 1880-as újraegyesítésig, amikor is most már egész más körülmények között új lehetőség adódott annak bizonyítására, hogy a kétfajta mentalitás és értékrend nemcsak egymás ellen fordulhat, hanem ki is egészítheti egymást.

Jegyzetek:

- ¹ Bácskai Vera: Piackörzetek és piacközpontok a Dél-Dunántúlon a XIX. század első felében In: Gazdaságtörténeti tanulmányok Zalai Gyűjtemény 34. Szerk.: Kapiller Imre Zalaegerszeg, 1993. 214. p.
- ² Lásd erre: Lendvai Anna: Nagykanizsa ipara 1848–1867. között In: Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője. A Dunántúl településtörténete III. 1848–1867. Szerk.: Farkas Gábor Székesfehérvár, 1978. 172–173. p.
- ³ T. Mérey Klára: Nagykanizsa, Somogy kapuja a dualizmus korában In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 20. Szerk.: Kanyar József Kaposvár, 1989. (Továbbiakban: Mérey) 135. p.
- ⁴ Mérey 132. p.
- ⁵ Zala-Somogyi Közlöny (Továbbiakban: ZSK) 1868. május 30.
- ⁶ ZSK 1867. december 14.
- ⁷ ZSK 1865. augusztus 1.
- ⁸ ZSK 1866. november 20., 1869. december 25.
- ⁹ ZSK 1865. augusztus 10., 1865. november 10., 1867. október 12., 1868. február 15., 1869. május 8., 1869. december 4.
- ¹⁰ Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár Budapest, 1965. (Továbbiakban: Sashegyi) 91–96. p.
- ¹¹ Erre vonatkozóan lásd: Horváth Zoltán: A községi önkormányzat és a parasztság In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. I–II. Szerk.: Szabó István Budapest, 1965. (Továbbiakban: Horváth) II. kötet 588–591. p. és Simonffy Emil: Zalaegerszeg képviselő-testülete és tanácsa a polgári kor első évtizedeiben (1848–1872.) In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából Szerk.: Bónis György – Degré Alajos Budapest, 1971. (Továbbiakban: Simonffy) 244–245. p.
- ¹² Sashegyi 101., 107. p.; Kérészy Zoltán: Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871: XVIII. tc.) előzményei In: Emlékkönyv dr. Viski Illés József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének 40. évfordulójára. Szerk.: Eckhart Ferenc és Degré Alajos Budapest, 1942. (Továbbiakban: Kérészy) 288–290. p.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története Szerk.: Molnár András Zalaegerszeg, 1996. 211–213. p.
- ¹³ Sashegyi 103–104., 107. p.
- ¹⁴ Zala Megyei Levéltár IV. 252. Zala Vármegye Bizottmányának iratai 1865–1871. b.) Közgyűlési iratok (Továbbiakban: ZML IV. 252. Közgy. ir.) 40/1867. sz.
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ Uo.
- ¹⁸ ZSK 1865. szeptember 10.
- ¹⁹ ZML IV. 252. Közgy. ir. 40/1867. sz.; ZSK 1865. november 20., Zala Megyei Levéltár IV. 250. Zala Vármegye Főispáni Helytartójának iratai. 1865. évi betűsoros mutatókönyv (Továbbiakban: ZML IV. 250. Főisp. ir. 1865. évi betűsoros) V: 1334. sz.
- ²⁰ Barbarits Lajos: Nagykanizsa Budapest, 1929. (Továbbiakban: Barbarits) 82. p.; ZML IV. 250. Főisp. ir. 1865. évi betűsoros B: 656. sz.
- ²¹ ZML IV. 252. Közgy. ir. 40/1867. sz.; ZSK 1865. november 20.; Barbarits 81–82. p.
- ²² Horváth 588–591. p.
- ²³ Sashegyi 121. p.; Kérészy 290. p.
- ²⁴ A köztörvény hatóságok rendezéséről szóló törvényt 1870-ben, a községek rendezéséről szólót 1871-ben hozták meg.
- ²⁵ Kolossa Tibor: A dualizmus rendszerének kialakulása és megszilárdulása (1867–1875.) In: Magyarország története 1848–1890. I–II. Főszerk.: Kovács Endre Szerk.: Katus László Budapest, 1979. II. kötet 836. p.; Kérészy 290. p.
- ²⁶ Magyar törvénytár. 1836–1868. évi törvénycikkek Budapest, 1896. (Továbbiakban: MTT 1836–1868.) 246–249. p. Az idézett részt lásd: 249. p.
- ²⁷ Simonffy 248. p.
- ²⁸ ZSK 1867. május 1.; Halvax Józsefnek a polgári egyletnél betöltött pozíciójára vonatkozóan lásd: ZSK 1867. január 1.
- ²⁹ ZML IV. 252. Közgy. ir. 40/1867. sz.; ZSK 1867. május 1.
- ³⁰ Nagykanizsa lakossága az 1869. évi népszámlálás adatai szerint (Kiskanizsával együtt) összesen 15125 fő. Lásd: Döme Géza: Zala megye 1870. évi népszámlálásának eredménye Zalaegerszeg, 1871. 14. p.
- ³¹ ZML IV. 252. Közgy. ir. 40/1867. sz.
- ³² Az Országbírói Értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok I. 1. fejezet 27. §. In: MTT 1836–1868. 287–288. p.
- ³³ Kérészy 290. p.
- ³⁴ ZML IV. 252. Közgy. ir. 40/1867. sz.; ZSK 1867. május 1., 1867. június 10.
- ³⁵ ZML IV. 252. Közgy. ir. 40/1867. sz.
- ³⁶ ZSK 1867. június 10.
- ³⁷ Zala Megyei Levéltár IV. 252. Zala Vármegye Bizottmányának iratai 1865–1871. a.) Közgyűlési jegyzőkönyvek (Továbbiakban: ZML IV. 252. Közgy. jkv.) 1867. június 17. 40. sz., ZML IV. 252. Közgy. ir. 40/1867. sz.
- ³⁸ ZML IV. 252. Közgy. ir. 40/1867. sz.; Oedenburg – Kanizsaer Bote 1867. június 13.
- ³⁹ ZML IV. 252. Közgy. jkv. 1867. augusztus 5. 179. sz.
- ⁴⁰ ZML IV. 252. Közgy. jkv. 1867. szeptember 16. 361. sz. 1867. november 4. 476. sz.

- ⁴¹ ZSK 1868. január 4.
- ⁴² Uo. és ZSK 1868. február 1.; Az izraeliták egyenjogúsításáról lásd az 1867. évi XVII. törvénycikket In: MTT 1836–1868. 354. p.
- ⁴³ ZSK 1868. január 11.
- ⁴⁴ ZSK 1868. február 1.; ZML IV. 252. Közgy. jkv. 1868. február 3. 3. sz.
- ⁴⁵ ZML IV. 252. Közgy. jkv. 1868. február 3. 3. sz.
- ⁴⁶ Uo.
- ⁴⁷ ZSK 1868. február 15., 1868. február 22.
- ⁴⁸ ZML IV. 252. Közgy. jkv. 1868. május 4. 324. sz.; A Zala-Somogyi Közlöny 1868. február 17-re keltezi a tisztújítás napját. (ZSK 1868. február 22.)
- ⁴⁹ ZSK 1868. február 22.
- ⁵⁰ Barbarits 83. p.; Zalai Közlöny 1927. szeptember 16.
- ⁵¹ ZSK 1868. február 22.
- ⁵² Uo.
- ⁵³ ZSK 1868. január 25.; Zala Megyei Levéltár V. 1503. Nagykanizsa város polgármesterének iratai 1849–1871. Tárgy szerinti iratok 1870.
- ⁵⁴ ZSK 1868. március 14.